

FRIEDRICH ENGELS ¹

Scris în toamna anului 1895
Publicat pentru prima oară
în 1896, în culegerea
„Rabotnik” nr. 1—2

Se tipărește după textul
culegerii „Rabotnik”

ПРОЛЕТАРИИ ВСѢХЪ СТРАНЪ, СОЕДИНЯЙТЕСЬ!

РАБОТНИКЪ

№ № 1 и 2.

НЕПЕРИОДИЧЕСКІЙ СБОРНИКЪ

Съ портретомъ Фридриха Энгельса

Издание „Союза Русскихъ Соціалъдемократовъ“

ЖЕНЕВА
 Типографія „Союза Русскихъ Соціалъдемократовъ“.
 1896

Coperta interioară a culegerii „Rabotnik“,
 în care a fost publicat pentru prima oară articolul-necrolog
 al lui V. I. Lenin „Friedrich Engels“. — 1896

Ce inimă a încetat să bată !²
 Ce făclie a gândirii s-a stins.

La 5 august stil nou (24 iulie) 1895 a încetat din viață, la Londra, Friedrich Engels. După prietenul său Karl Marx (decedat în 1883), Engels a fost cel mai de seamă om de știință și dascăl al proletariatului contemporan din întreaga lume civilizată. Din ziua în care soarta a făcut ca drumul lui Karl Marx să se întâlnească cu acela al lui Friedrich Engels, opera vieții celor doi prieteni a devenit opera lor comună. De aceea, spre a putea înțelege ce a făcut Friedrich Engels pentru proletariat, trebuie să ne dăm limpede seama de însemnătatea învățaturii și activității lui Marx în dezvoltarea mișcării muncitorești contemporane. Marx și Engels au fost primii care au arătat că clasa muncitoare, cu revendicările ei, este un produs necesar al ordinii economice contemporane, care, o dată cu burghezia, creează și organizează în mod inevitabil proletariatul ; ei au arătat că nu încercările binevoitoare ale unor generoși, ci lupta de clasă a proletariatului organizat va izbăvi omenirea de calamitățile în care se zbate acum. Marx și Engels au fost primii care, în lucrările lor științifice, au demonstrat că socialismul nu este născocirea unor visători, ci scopul final și rezultatul necesar al dezvoltării forțelor de producție în societatea contemporană. În întreaga istorie scrisă de pînă acum a fost istoria luptei de clasă, succesiunea dominației și a victoriilor unor clase sociale asupra altora. Și lucrurile vor continua să meargă astfel pînă cînd vor dispărea bazele luptei de clasă și ale dominației de clasă : proprietatea privată și producția socială haotică. Interesele proletariatului reclamă desființarea acestor baze, și de aceea împotriva lor trebuie îndreptată lupta de clasă

conștientă a muncitorilor organizați. Iar orice luptă de clasă este o luptă politică.

Aceste concepții ale lui Marx și Engels au fost însușite acum de întregul proletariat care luptă pentru eliberarea sa. Dar în anii de după 1840, când cei doi prieteni au început să activeze pe tărîmul literaturii socialiste și să participe la mișcările sociale din vremea lor, aceste concepții reprezentau ceva cu totul nou. Pe vremea aceea erau mulți oameni, cu și fără talent, cinstiți și necinstiți, care, antrenați în lupta pentru libertate politică, împotriva puterii absolute a regilor, poliției și popilor, nu vedeau antagonismul dintre interesele burgheziei și cele ale proletariatului. Acești oameni nici nu admiteau ideea că muncitorii ar putea acționa ca o forță socială de sine stătătoare. Pe de altă parte, existau mulți visători, adesea geniali, care credeau că nu trebuie decît să-i convingi pe cîrmuitori, să convingi clasele dominante că orînduirea socială contemporană este nedreaptă, și atunci va putea fi lesne întronată pacea și prosperitatea generală pe pămînt. Ei visau să ajungă la socialism fără luptă. În sfîrșit, mai toți socialiștii de atunci și în general prietenii clasei muncitoare nu vedeau în proletariat decît o *plagă* și constatau cu groază că o dată cu creșterea industriei crește și această plagă. De aceea cu toții se gîndeau cum ar putea fi oprită dezvoltarea industriei și a proletariatului, cum ar putea fi oprită „roata istoriei“. În opoziție cu teama generală pe care o inspira dezvoltarea proletariatului, Marx și Engels și-au pus toate speranțele în creșterea necentenită a proletariatului. Cu cît proletarii vor fi mai numeroși, cu atît mai mare va fi forța lor ca clasă revoluționară, cu atît socialismul va fi mai aproape și mai posibil. În puține cuvinte, meritele lui Marx și Engels în fața clasei muncitoare pot fi exprimate astfel : ei au învățat clasa muncitoare să se cunoască pe sine și să dobîndească conștiință de sine, iar în locul visurilor au pus știința.

Iată de ce numele și viața lui Engels trebuie să fie cunoscute de fiecare muncitor, iată de ce se cuvine ca în culegerea noastră, care, ca și toate publicațiile noastre, are ca scop trezirea conștiinței de clasă a muncitorilor ruși, să descriem pe scurt viața și activitatea lui Friedrich Engels, unul dintre cei doi mari dascăli ai proletariatului contemporan.

Engels s-a născut în 1820, la Barmen, în provincia renană a regatului prusian. Tatăl său era fabricant. În 1838, din motive de ordin familial, Engels a fost nevoit să părăsească băncile liceului fără să-l fi terminat și să intre funcționar la o casă de comerț din Bremen. Îndeletnicirile comerciale nu l-au împiedicat pe Engels să-și îmbogățească cunoștințele științifice și politice. Încă de pe băncile liceului, el s-a pătruns de ură împotriva absolutismului și a samavolniciei birocraților. Studiul filozofiei l-a dus și mai departe. În filozofia germană domnea pe vremea aceea doctrina lui Hegel, și Engels deveni adeptul ei. Deși Hegel însuși fusese un admirator al statului prusian absolutist, în serviciul căruia a funcționat în calitate de profesor la Universitatea din Berlin, *doctrina* lui Hegel era o doctrină revoluționară. Încrederea lui Hegel în rațiunea umană și în drepturile ei, precum și teza fundamentală a filozofiei hegeliene că în univers are loc un proces permanent de schimbare și dezvoltare au făcut ca acei discipoli ai filozofului berlinez care nu voiau să se împace cu realitatea să ajungă la ideea că și lupta împotriva acestei realități, împotriva nedreptății existente și răului care domnește în lume, își are rădăcina în legea universală a dezvoltării veșnice. Dacă totul se dezvoltă, dacă unele instituții sînt înlocuite prin altele, atunci de ce să dăinuie veșnic absolutismul regelui Prusiei sau al țarului Rusiei, îmbogățirea unei minorități infime pe seama majorității imense, dominația burgheziei asupra poporului? Filozofia lui Hegel vorbea despre dezvoltarea spiritului și a ideilor, era o filozofie *idealistă*. Ea deducea din dezvoltarea spiritului dezvoltarea naturii, a omului și a relațiilor dintre oameni, a relațiilor sociale. Reținînd ideea lui Hegel cu privire la procesul veșnic al dezvoltării *, Marx și Engels au înlăturat concepția idealistă, bazată pe idei preconcepute; cercetînd fenomenele vieții, ei s-au convins că nu dezvoltarea spiritului explică dezvoltarea naturii, ci, dimpotrivă, explicarea spiritului trebuie căutată în natură, în materie... În opoziție cu Hegel și cu ceilalți hegelieni, Marx

* Marx și Engels au arătat în repetate rînduri că, în ceea ce privește dezvoltarea lor intelectuală, ei datorează mult marilor filozofi germani, și în special lui Hegel. „Fără filozofia germană — spune Engels — n-ar fi existat nici socialismul științific”.

și Engels au fost materialiști. Privind universul și omenirea prin prisma materialismului, ei au văzut că, după cum la baza tuturor fenomenelor naturii stau cauze materiale, tot astfel dezvoltarea societății omenești este determinată de dezvoltarea unor forțe materiale, a forțelor de producție. De dezvoltarea forțelor de producție depind relațiile care se statornicesc între oameni în producția obiectelor necesare satisfacerii nevoilor omului. În aceste relații trebuie căutată explicarea tuturor fenomenelor vieții sociale, a năzuințelor, ideilor și legilor omenești. Dezvoltarea forțelor de producție creează relații sociale bazate pe proprietatea privată, dar în prezent vedem că aceeași dezvoltare a forțelor de producție răpește majorității proprietatea și o concentrează în mâinile unei minorități infime. Ea desființează proprietatea, baza ordinii sociale contemporane; ea însăși tinde spre același țel pe care și l-au propus socialiștii. Socialiștii trebuie doar să-și dea seama care forță socială, în virtutea situației ei în societatea contemporană, este interesată în înfăptuirea socialismului și să imprime acestei forțe conștiința intereselor și a misiunii ei istorice. Această forță este proletariatul. Pe acesta Engels a ajuns să-l cunoască în Anglia, în centrul industriei engleze, la Manchester, unde se mutase în 1842, intrând în serviciul casei de comerț la care era asociat tatăl său. Engels nu se limita să stea în birourile fabricii; el cutreiera cartierele murdare în care se adăposteau muncitorii și a văzut cu propriii săi ochi mizeria și suferințele lor. Dar, nemulțumindu-se cu constatările sale personale, el a citit tot ce s-a scris pînă la el cu privire la situația clasei muncitoare din Anglia și a studiat cu cea mai mare atenție toate documentele oficiale care-i erau accesibile. Rodul acestor studii și constatări a fost cartea „Situația clasei muncitoare din Anglia”⁴, apărută în 1845. Am arătat mai sus în ce constă principalul merit al lui Engels ca autor al „Situației clasei muncitoare din Anglia”. Și pînă la Engels s-au găsit foarte mulți care să descrie suferințele proletariatului, arătînd că trebuie ajutat. Dar Engels a fost *primul* care a spus că proletariatul *nu este numai* o clasă care suferă; că tocmai rușinoasa situație economică în care se află proletariatul îl împinge în mod irezistibil înainte și-l determină să lupte pentru eliberarea sa definitivă. Iar proletariatul care

luptă *se va ajuta singur*. Mișcarea politică a clasei muncitoare va face ca muncitorii să ajungă în mod necesar la conștiința faptului că ei nu au altă ieșire decît socialismul. Pe de altă parte, socialismul va deveni o forță numai atunci cînd va ajunge să fie țelul luptei *politice a clasei* muncitoare. Iată ideile fundamentale ale cărții lui Engels despre situația clasei muncitoare din Anglia, idei care sînt acum un bun al întregului proletariat conștient, angajat pe calea luptei, dar care pe atunci erau cu totul noi. Aceste idei au fost expuse într-o carte captivantă, plină de cele mai autentice și mai zguduitoare tablouri din viața de mizerie a proletariatului englez. Această carte a fost un cumplit rechizitoriu împotriva capitalismului și a burgheziei. Ea a produs o impresie foarte puternică. Cartea lui Engels a început să fie citată pretutindeni ca una care oglindește în modul cel mai veridic situația proletariatului contemporan. Și, într-adevăr, nici pînă în 1845 și nici mai tîrziu n-a mai apărut o descriere atît de vie și de veridică a vieții de mizerie a clasei muncitoare.

Engels a devenit socialist abia în Anglia. La Manchester el a venit în contact cu militanții mișcării muncitorești engleze din acea vreme și a început să colaboreze la diverse publicații socialiste engleze. În 1844, pe cînd se întorcea în Germania, el s-a oprit la Paris, unde a făcut cunoștință cu Marx, cu care intrase în corespondență încă mai înainte. La Paris, sub influența socialiștilor francezi și a vieții din Franța, Marx devenise și el socialist. Aici cei doi prieteni au scris împreună cartea „Sfînta familie, sau critica criticii critice”⁵. În această carte, care a apărut cu un an înaintea „Situației clasei muncitoare din Anglia” și care în cea mai mare parte a fost scrisă de Marx, au fost puse bazele socialismului materialist revoluționar, ale cărui idei principale le-am expus mai sus. „Sfînta familie” este o denumire ironică dată filozofilor frații Bauer și adepților lor. Acești domni propovăduiau o critică care se considera mai presus de orice realitate, mai presus de partide și de politică, care nega orice activitate practică și care nu făcea decît să contemple „în mod critic” lumea înconjurătoare și evenimentele care au loc în ea. Domnii Bauer priveau de sus proletariatul, văzînd în el o masă necritică. Marx și Engels s-au ridicat cu hotărîre împotriva acestui curent absurd și dăunător. În numele personalității umane reale, în numele

muncitorului, călcat în picioare de clasele dominante și de stat, ei proclamă, în locul contemplării, lupta pentru o mai bună orînduire a societății. Forța capabilă să ducă o asemenea luptă și avînd interesul s-o ducă, ei o văd, firește, în proletariet. Încă înainte de „Sfînta familie“, Engels a publicat în „Revista franco-germană“⁶ a lui Marx și Ruge o lucrare intitulată „Schița unei critici a economiei politice“⁷, în care a analizat, din punctul de vedere al socialismului, fenomenele principale ale ordinii economice contemporane, arătînd că ele constituie consecințe necesare ale dominației proprietății private. Contactul cu Engels a contribuit incontestabil ca Marx să se decidă să studieze economia politică, știința în care lucrările sale au produs o adevărată revoluție.

Din 1845 pînă în 1847 Engels a stat la Bruxelles și la Paris, îmbinînd studiile științifice cu activitatea practică în mijlocul muncitorilor germani din aceste orașe. Aici, Marx și Engels au înnodat legături cu organizația secretă germană „Liga comuniștilor“⁸, care i-a însărcinat să expună principiile fundamentale ale socialismului elaborat de ei. Astfel s-a născut celebrul „Manifest al Partidului Comunist“ al lui Marx și Engels, publicat în 1848. Această cărticică valorează cît volume întregi: spiritul ei animă și călăuzește pînă în ziua de azi întregul proletariet organizat și luptător al lumii civilizate.

Revoluția din 1848, care a izbucnit întii în Franța și apoi s-a extins și în alte țări vest-europene, i-a adus pe Marx și pe Engels în patrie. Aici, în Prusia renană, ei au condus ziarul democrat „Noua gazetă renană“⁹, care apărea la Colonia. Cei doi prieteni au fost sufletul tuturor aspirațiilor democrat-revoluționare în Prusia renană. Cît timp a existat cea mai mică posibilitate, ei au luptat în apărarea intereselor poporului și ale libertății împotriva forțelor reacționare. După cum se știe, reacțiunea a învins. „Noua gazetă renană“ a fost interzisă. Marx, care în timpul cît trăise în străinătate ca emigrant pierduse cetățenia prusiană, a fost expulzat, iar Engels a participat la insurecția armată a poporului, a luat parte la trei bătălii pentru libertate, iar după înfrîngerea răsculaților s-a refugiat în Elveția și de acolo la Londra.

La Londra s-a stabilit și Marx. Engels redeveni curînd funcționar, iar ulterior și asociat al casei comerciale din Manchester

în serviciul căreia se aflase în primii ani de după 1840. Până în 1870 el a locuit la Manchester, iar Marx la Londra, ceea ce nu i-a împiedicat însă să fie în cel mai strâns contact spiritual : își scriau aproape zilnic. În această corespondență, cei doi prieteni făceau un schimb reciproc de păreri și de cunoștințe, continuând să elaboreze în comun socialismul științific. În 1870 Engels s-a mutat la Londra, și pînă la 1883, cînd a încetat din viață Marx, a continuat viața lor spirituală comună, plină de muncă încordată. Roadele acestei munci au fost – din partea lui Marx – „Capitalul“, cea mai monumentală operă de economie politică a secolului nostru, iar din partea lui Engels – o serie întregă de lucrări de proporții mai mari sau mai reduse. Marx s-a ocupat cu analiza fenomenelor complexe ale economiei capitaliste. În lucrări scrise la un nivel destul de accesibil și avînd adeseori un caracter polemic, Engels a cercetat, în lumina concepției materialiste a istoriei și a teoriei economice a lui Marx, cele mai generale probleme ale științei și diferite fenomene din domeniul trecutului și al prezentului. Dintre aceste lucrări ale lui Engels menționăm : lucrarea polemică împotriva lui Dühring (în care sînt analizate probleme deosebit de importante din domeniul filozofiei, al științelor naturii și al științelor sociale) *, „Originea familiei, a proprietății private și a statului“ ¹² (tradusă în limba rusă și editată la Petersburg, ed. a 3-a, 1895), „Ludwig Feuerbach“ ¹³ (tradusă în limba rusă, cu adnotări, de G. Plehanov, Geneva, 1892), un articol asupra politicii externe a guvernului rus (tradus în limba rusă și publicat în numerele 1 și 2 ale revistei „Soțial-Demokrat“ ¹⁴, care apărea la Geneva), articole remarcabile în legătură cu problema locuințelor ¹⁵, în sfîrșit două articole mici, dar foarte valoroase, despre dezvoltarea economică a Rusiei („Friedrich Engels despre Rusia“, trad. în limba rusă de V. I. Zsulici, Geneva, 1894) ¹⁶. Marx a murit înainte de a fi reușit să dea o formă definitivă monumentalei sale opere, consacrată cercetării capitalului. În ciornă însă ea era gata ; de aceea, după moartea prietenului

* Este o carte extrem de bogată în conținut și foarte instructivă ¹⁰. Din păcate, în limba rusă s-a tradus din ea doar o parte redusă, conținînd o schiță istorică a dezvoltării socialismului („Dezvoltarea socialismului științific“ ¹¹, ed. a 2-a, Geneva, 1892).

său, Engels a luat asupra sa greua muncă de a pregăti pentru tipar și de a publica volumele al II-lea și al III-lea ale „Capitalului“. În 1885 el a publicat volumul al II-lea, iar în 1894 volumul al III-lea (el nu a mai avut timp să pregătească pentru tipar și volumul al IV-lea¹⁷). Pregătirea pentru tipar a acestor două volume a necesitat foarte multă muncă. Social-democratul austriac Adler a remarcat pe bună dreptate că, prin publicarea volumelor al II-lea și al III-lea ale „Capitalului“, Engels a ridicat genialului său prieten un monument măreț, pe care, fără să vrea, a încrustat cu litere de neșters propriul său nume. Într-adevăr, aceste două volume ale „Capitalului“ sînt opera amîndurora, a lui Marx și Engels. Străvechi legende ne vorbesc despre emoționante exemple de prietenie. Proletariatul european poate să spună că știința lui a fost creată de doi savanți și luptători ale căror legături întrec cele mai emoționante legende antice despre prietenie între oameni. Engels i-a dat întotdeauna – și, în general, pe bună dreptate – întietate lui Marx. „Cît timp a trăit Marx – scria el unui vechi prieten – eu am fost vioara a doua“¹⁸. Dragostea lui pentru Marx în timpul vieții acestuia și venerarea memoriei lui după moarte nu cunoșteau margini. Acest luptător aspru și acest gînditor sever știa să iubească din toată inima.

După mișcarea din anii 1848–1849, aflîndu-se în exil, Marx și Engels nu s-au ocupat numai cu știința. Marx a creat în 1864 „Asociația Internațională a Muncitorilor“¹⁹, pe care a condus-o 10 ani de-a rîndul. Engels a participat și el îndeaproape la activitatea acestei asociații. Activitatea „Asociației internaționale“, menită, în concepția lui Marx, să reunească pe proletarii din toate țările, a avut o mare însemnătate în dezvoltarea mișcării muncitorești. Dar nici după încetarea activității „Asociației internaționale“ în deceniul al 8-lea rolul unificator al lui Marx și Engels nu a luat sfîrșit. Dimpotrivă, se poate spune că însemnătatea lor ca conducători spirituali ai mișcării muncitorești a crescut mereu, pentru că mișcarea însăși creștea neconținut. Rămas singur după moartea lui Marx, Engels a continuat să fie sfătuitorul și conducătorul socialiștilor europeni. Lui i se adresau pentru sfaturi și directive, în egală măsură, atît socialiștii germani, a căror forță,

cu toate persecuțiile din partea stăpînirii, creștea rapid și neconținut, cît și reprezentanții țărilor înapoiate, de pildă spaniolii, românii, rușii, care trebuiau să-și chibzuiască și să-și măsoare primii lor pași. Cu toții sorbeau din bogata comoară de cunoștințe și de experiență a bătrînului Engels.

Marx și Engels, care cunoșteau amîndoi limba rusă și citeau cărți rusești, au purtat un viu interes Rusiei, au urmărit cu simpatie mișcarea revoluționară rusă și au întreținut legături cu revoluționarii ruși. Amîndoi au devenit socialiști după ce mai înainte fuseseră *democrați*, și sentimentul democratic al *urii* împotriva samavolniciei politice era extrem de viu în inimile lor. Acest sentiment politic nemijlocit, îmbinat cu profunda înțelegere teoretică a legăturii dintre samavolnicia politică și asuprirea economică, precum și bogata lor experiență de viață, i-a făcut pe Marx și Engels să fie deosebit de sensibili tocmai sub raport *politic*. De aceea lupta eroică a unui mic mănunchi de revoluționari ruși împotriva puternicei cîrmuri țariste a găsit în inimile acestor încercați revoluționari un ecou deosebit de viu. Dimpotrivă, tendința de a ignora, de dragul unor pretinse avantaje economice, sarcina cea mai imediată și mai importantă a socialiștilor ruși – cucerirea libertății politice – le părea în mod firesc suspectă și era chiar socotită de ei ca o trădare a mării cauze a revoluției sociale. „Eliberarea proletariatului trebuie să fie opera clasei muncitoare însăși” – iată ce ne învață neîncetat Marx și Engels²⁰. Or, spre a putea lupta pentru emanciparea sa economică, proletariatul trebuie să-și cucerească anumite drepturi *politice*. Pe lîngă aceasta, atît Marx cît și Engels vedeau limpede că revoluția politică din Rusia va avea o însemnătate uriașă și pentru mișcarea muncitorească din Europa occidentală. Rusia absolutistă a fost întotdeauna un reazem al întregii reacțiuni europene. Situația internațională deosebit de avantajoasă în care a fost pusă Rusia de războiul din 1870, care a instaurat pentru mult timp discordia între Germania și Franța, n-a făcut, desigur, decît să sporească însemnătatea Rusiei țariste ca forță reacționară. Numai o Rusie liberă, care nu va trebui nici să asuprească pe polonezi, finlandezi, germani, armeni și alte popoare mici, nici să asmută în permanență Franța și Germania una împotriva celeilalte, va permite Europei contemporane să

respire ușurată de povara pregătirilor de război, va slăbi pozițiile tuturor elementelor reacționare din Europa și va spori forța clasei muncitoare din Europa. De aceea Engels dorea cu ardoare, și din punctul de vedere al succeselor mișcării muncitorești din Occident, înscăunarea libertății politice în Rusia. În persoana lui Engels, revoluționarii ruși au pierdut pe cel mai bun prieten al lor.

Veșnică fie amintirea lui Friedrich Engels, marele luptător și dascăl al proletariatului !

ADNOTĂRI

- 1 Articolul-necrolog „*Friedrich Engels*” a fost scris de Lenin în toamna anului 1895 și a fost publicat în culegerea „*Rabotnik*” nr. 1-2, apărută nu mai devreme decât în martie 1896.

„*Rabotnik*” („Muncitorul”) — culegere neperiodică, editată în străinătate între 1896 și 1899 de „Uniunea social-democraților ruși”, sub îngrijirea grupului „Eliberarea muncii”. Inițiatorul editării culegerii „*Rabotnik*” a fost Lenin. În timpul șederii sale în străinătate, în 1895 el s-a înțeles cu G. V. Plehanov și P. B. Akselrod în privința editării și redactării acestei culegeri de către grupul „Eliberarea muncii”. Înapoiindu-se în Rusia, Lenin a desfășurat o activitate intensă pentru a organiza sprijinirea materială a acestei publicații, precum și pentru a asigura culegerii articole și corespondențe din Rusia. Până în momentul arestării sale în decembrie 1895, Lenin a pregătit și a trimis redacției culegerii „*Rabotnik*” articolul-necrolog „*Friedrich Engels*” și câteva corespondențe, dintre care o parte (corespondențele lui A. A. Vaneev, M. A. Silvin, S. P. Șesternin) a apărut în nr. 1-2 și nr. 5-6 ale culegerii.

Au apărut în total 6 numere din culegerea „*Rabotnik*” (trei numere duble) și 10 numere din „*Listok «Rabotnika»*” („Foaia «Culegerii *Rabotnik*»”). — 1.

- 2 Versurile date ca moto la articolul „*Friedrich Engels*” sînt luate de V. I. Lenin din poezia lui N. A. Nekrasov „În amintirea lui Dobroliubov”. — 5.
- 3 F. Engels. Prefață la ediția germană a „Războiului țărănesc german” (vezi F. Engels. „Războiul țărănesc german”, E.S.P.L.P. 1958, ediția a III-a, pag. 24). — 7.
- 4 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 239-532. — 8.
- 5 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 3-238. — 9.

6 Lenin se referă la revista „*Deutsch-Französische Jahrbücher*” („Analele germano-franceze”), care a apărut în limba germană la Paris, sub îngrijirea lui K. Marx și A. Ruge. N-a apărut decât un singur număr, dublu, în februarie 1844. În acest număr au apărut lucrările lui K. Marx „Contribuții la problema evreiască”, „Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere”, precum și lucrările lui F. Engels „Schiță a unei critici a economiei politice” și „Situția Angliei. *«Past and Present» by Thomas Carlyle*” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 382-412, 413-427, 544-571, 572-598), care marchează trecerea definitivă a lui Marx și Engels la materialism și comunism.

Principala cauză a încetării apariției revistei au fost divergențele principale dintre Marx și radicalul burghez Ruge. - 10.

7 Este vorba de lucrarea lui F. Engels „Schiță a unei critici a economiei politice” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 544-571). - 10.

8 „*Liga comuniștilor*” - prima organizație internațională a proletariatului revoluționar. Crearea „Ligii” a fost precedată de o muncă intensă depusă de Marx și Engels în vederea unirii ideologice și organizatorice a socialiștilor și muncitorilor din toate țările. La începutul anului 1847 Marx și Engels au aderat la asociația secretă germană „Liga celor dreپți”. La începutul lunii iunie 1847 a avut loc la Londra congresul „Ligii celor dreپți”, la care asociația și-a schimbat denumirea în „Liga comuniștilor”; vechea lozincă confuză - „Toți oamenii sint frați!” - a fost înlocuită cu lozincă internaționalistă de luptă - „Proletari din toate țările, uniți-vă!”

„Liga comuniștilor” își puna drept țel răsturnarea burgheziei, desființarea societății vechi, burgheze, bazate pe antagonismul dintre clase, și crearea unei societăți noi, fără clase și fără proprietate privată. Marx și Engels au participat la lucrările Congresului al doilea al „Ligii”, care a avut loc la Londra în noiembrie-decembrie 1847, și din însărcinarea lui au scris programul „Ligii” - „Manifestul Partidului Comunist”, apărut în februarie 1848. „Liga comuniștilor” a avut un rol istoric important ca școală a revoluționarilor proletari, ca germene al partidului proletar și precursor al Asociației Internaționale a Muncitorilor (Internaționala I); a existat pînă în noiembrie 1852. Istoria „Ligii” este expusă în articolul lui F. Engels „Contribuții la istoria Ligii comuniștilor” (vezi K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist”, Editura politică, 1960, ediția a VII-a, pag. 73-95). - 10.

9 „*Noua gazetă renană*” („*Neue Rheinische Zeitung*”) a apărut la Colonia în perioada 1 iunie 1848 - 19 mai 1849. Conducătorii ziarului au fost K. Marx și F. Engels; redactor-șef a fost Marx. Acest ziar, spune Lenin, a fost „organul cel mai bun, neîntrecut al proletariatului revoluționar...” (Opere, vol. 21, Editura politică, 1959, pag. 67); prin conținutul său, el a avut rolul de educator al mase-

- lor populare, ridicându-le la luptă împotriva contrarevoluției și exercitându-și influența în întreaga Germanie. Poziția hotărâtă și intransigentă a „Noii gazete renane”, internaționalismul ei combativ au făcut ca, chiar din primele luni de existență, ea să devină obiectul unei campanii de atârări din partea presei feudalo-monarhiste și burgheze liberale, precum și al unei prigoane crâncene din partea guvernului. Expulzarea lui Marx de către guvernul prusian și măsurile represive luate împotriva celorlalți redactori au dus la încetarea apariției ziarului. Cu privire la „Noua gazetă renană” vezi articolul lui F. Engels „Marx și «Noua gazetă renană» (1848-1849)” (K. Marx și F. Engels. Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 356-365). - 10.
- 10 Este vorba de cartea lui F. Engels „Anti-Dühring. Domnul Eugen Dühring revoluționează știința”. - 11.
- 11 Sub acest titlu a apărut într-o ediție rusă din 1892 lucrarea lui F. Engels „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”, la baza căreia au fost puse trei capitole din cartea lui F. Engels „Anti-Dühring” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 95-164). - 11.
- 12 Vezi F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului”, E.S.P.L.P. 1957, ediția a IV-a. - 11.
- 13 Vezi F. Engels. „Ludwig Feuerbach și sfârșitul filozofiei clasice germane”, Editura politică, 1959, ediția a IV-a, pag. 5-53. - 11.
- 14 V. I. Lenin se referă la articolul lui F. Engels „Politica externă a țarismului rus”, apărut în primele două numere ale revistei „Soțial-Demokrat” sub titlul „Politica internațională a imperiului rus” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XVI, partea a II-a, 1936, ed. rusă, pag. 3-40).
„Soțial-Demokrat” („Social-democratul”) - revistă literară și politică; a fost editată în străinătate (la Londra și la Geneva) în anii 1890-1892 de grupul „Eliberarea muncii” și a avut un mare rol în răspîndirea ideilor marxismului în Rusia; au apărut în total patru numere. Principalii colaboratori la revista „Soțial-Demokrat” au fost G. V. Plehanov, P. B. Akselrod, V. I. Zasluci. - 11.
- 15 Lenin se referă la articolul lui F. Engels „Contribuții la problema locuințelor” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere alese în două volume, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 579-677). - 11.
- 16 Este vorba de articolul lui F. Engels „Despre relațiile sociale în Rusia” (vezi F. Engels. „Despre relațiile sociale în Rusia”, Editura P.M.R., 1950, ediția a II-a) și de postfața la acest articol, incluse în cartea „Friedrich Engels despre Rusia”, Geneva, 1894 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XVI, partea a II-a, ed. rusă, pag. 388-401). - 11.

- 17 *Volumul al IV-lea al „Capitalului“* Lenin numește, în conformitate cu indicația lui F. Engels, lucrarea lui K. Marx „Teorii asupra plusvalorii“, scrisă în anii 1862–1863. În prefața la volumul al II-lea al „Capitalului“, Engels scria : „Îmi propun să public ca a IV-a carte a «Capitalului» partea critică a acestui manuscris („Teorii asupra plusvalorii“. – *Nota red.*), după ce voi fi înlăturat numeroasele pasaje privind probleme deja rezolvate în cartea a II-a și a III-a“ (K. Marx. „Capitalul“, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 10). Dar Engels n-a mai apucat să pregătească pentru tipar volumul al IV-lea al „Capitalului“. Pentru prima oară „Teoriile asupra plusvalorii“ au fost publicate în limba germană sub îngrijirea lui Kautsky în anii 1905–1910. În această ediție au fost încălcate cerințele elementare ale unei publicări științifice a textului și denaturate o serie de teze ale marxismului.

Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. scoate în prezent o nouă ediție a lucrării „Teorii asupra plusvalorii (volumul al IV-lea al «Capitalului»)“, în trei părți, după manuscrisul din 1862–1863 (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii (volumul al IV-lea al «Capitalului»)“, partea întâi, Editura politică, 1959 ; partea a doua, Editura politică, 1960). – 12.

- 18 Este vorba de scrisoarea lui F. Engels către J. Ph. Becker datată 15 octombrie 1884 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXVII, 1935, ed. rusă, pag. 415). – 12.

- 19 „Asociația Internațională a Muncitorilor“ – (Internaționala I) – prima organizație internațională a proletariatului, înființată de K. Marx în 1864 la o adunare internațională a muncitorilor, convocată la Londra de muncitori francezi și englezi. Înființarea Internaționalei I a fost rezultatul luptei perseverente și îndelungate duse de K. Marx și F. Engels pentru crearea unui partid revoluționar al clasei muncitoare. După cum a arătat V. I. Lenin, Internaționala I „a pus bazele unei organizații muncitorești internaționale menite să-i pregătească pe muncitori în vederea asaltului revoluționar împotriva capitalului“, „a pus bazele luptei proletare internaționale pentru socialism“ (Opere, vol. 29, Editura politică, 1959, pag. 290, 291).

Organul conducător central al Internaționalei I a fost Consiliul general al Asociației Internaționale a Muncitorilor ; K. Marx a fost în permanență membru al acestui consiliu. Învingând influențele mic-burgheze și tendințele sectare, care predominau pe atunci în mișcarea muncitorească (trade-unionismul în Anglia, proudhonismul și anarhismul în țările romanice), Marx a grupat în jurul său pe membrii cei mai conștienți ai Consiliului general (F. Lessner, E. Dupont, H. Young și alții). Internaționala I a condus lupta economică și politică a muncitorilor din diferite țări și a contribuit la întărirea solidarității lor internaționale. Deosebit de mare a fost rolul Internaționalei I în ceea ce privește răspîndirea marxismului și unirea socialismului cu mișcarea muncitorească.

După înfrângerea Comunei din Paris, în fața clasei muncitoare s-a pus sarcina creării unor partide naționale de masă pe baza principiilor promovate de Internaționala I. „Ținând seama de starea de lucruri din Europa – scria K. Marx în 1873 –, consider că este fără doar și poate util ca organizarea formală a Internaționalei să treacă temporar pe planul al doilea” (K. Marx și F. Engels. *Ausgewählte Briefe*, Dietz Verlag, Berlin, 1953, pag. 339). În 1876, la Conferința de la Filadelfia, Internaționala I a fost dizolvată în mod oficial. – 12.

20 Vezi K. Marx. „Statutul provizoriu al Asociației”, „Statutul general al Asociației Internaționale a Muncitorilor”; F. Engels. Prefață la ediția germană din 1890 a „Manifestului Partidului Comunist” (K. Marx și F. Engels. *Opere alese în două volume*, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 6 și 397). – 13.

21 Broșura „*Explicarea legii amenzilor aplicabile muncitorilor din fabrici și uzine*” a fost scrisă de Lenin în toamna anului 1895. Ea a fost tipărită în luna decembrie, într-un tiraj de 3.000 de exemplare, într-o tipografie clandestină din Petersburg a „Grupului narodovolților”, așa-zisa tipografie din Lahta. Pe atunci „Grupul narodovolților” căuta să stabilească relații cu „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg și îi tipărea publicațiile. Originalul broșurii nu s-a păstrat; el a fost ars după ce textul a fost cules, așa cum se proceda cu toate manuscrisele.

În scopuri conspirative, pe coperta broșurii au fost puse date fictive: Editată de librăria „A. E. Vasiliev”. Herson. Tipografia „K. N. Subbotin”, str. Ekaterinskaia, casa Kalinin. De vânzare la toate librăriile din Moscova și Petersburg. Pe coperta interioară era scris: Aprobate de cenzură. Herson, 14 noiembrie 1895. În 1897 broșura a fost reeditată la Geneva de „Uniunea social-democraților ruși din străinătate”.

Broșura a fost răspândită pe scară largă. După datele departamentului de poliție, în cursul anilor 1895–1905 ea a fost găsită cu prilejul perchezițiilor și arestărilor operate la Petersburg, Kiev, Iaroslavl, Ivanovo-Voznesensk, Kazan, Sormovo, Nijni-Novgorod, Orehovo-Zuevo, Saratov, Krasnoiarisk, Perm și alte orașe din Rusia. – 15.

22 Este vorba de „*Revendicarea întocmită cu consimțământul general al muncitorilor*”, la 9 (21) ianuarie 1885, de către V. S. Volkov și P. A. Moiseenko, organizatori ai grevei de la fabrica de textile din Nikolskoe (a lui Morozov); în ea erau enumerate condițiile puse de muncitori pentru reluarea lucrului. – 23.

23 „*Novoe Vremea*” („Timpuri noi”) – cotidian; a apărut la Petersburg din 1868 până în 1917; a aparținut, rind pe rind, mai multor editori și și-a schimbat în repetate rânduri orientarea politică. La început era ziar liberal-moderat; apoi, din 1876, cind a început să fie editat de A. S. Suvorin, s-a transformat într-un organ al cercurilor reacționare ale nobilimii și ale funcționărimii birocrate. Începând din 1905 a devenit un organ al ultrareacționarilor. După